

יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi

When Did the British Decide to Leave? /

מתי החליטו הבריטים לצאת?

Author(s): עמיצור אילן and A. Ilan

Source: *Cathedra: For the History of Eretz Israel and Its Yishuv* / קתדרה: לתולדות ארץ

ישראל ויישובה, חוברת 15

1980 אפריל / ניסן תש"ם pp. 156-175

Published by: [יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23397392>

Accessed: 23/11/2014 16:07

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

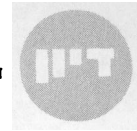
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Cathedra: For the History of Eretz Israel and Its Yishuv* / קתדרה: לתולדות ארץ ישראל ויישובה

<http://www.jstor.org>

הארץ האונייה 'יציאת אירופה – תש"ח' (אָקסודוס 1948) ועל סיפונה 4,500 מעפילים שהוחזרה בכוח לאירופה. אפשר שהסיבה להחזרתם לגרמניה של אנשים אלה, שרכים מהם ניצלו ממחנות-הריכוז, לא היתה אלא חוסר מקום במחנות שבקפריסין; אולם צעד זה היה בו משום שואה פוליטית חמורה, שממנה היטיב המחנה הציוני להפיק כל יתרון תעמולתי אפשרי, למשל כשאוברי (אבא) אבן, שהיה אז קצין קישור ליד ועדת-החלוקה של האו"ם, שכנע ארבעה מחברי הוועדה לבוא עמו לחיפה כדי להיות נוכחים בשעת הגירוש.

ההחלטה הסופית להחזיר את המנדט לידי ארגון האומות-המאוחדות, שנתקבלה בקאבינט ב-20 בספטמבר 1947, היתה לא יותר מאשר צעד פורמאלי. יהיה אשר יהיה מס-השפתיים שעדיין הועלה לתקווה המתממהת להשיג הסכם ערבי-יהודי, כּוּוּן לא היה מוכן לכפות בעזרת נשק בריטי הסכם שאינו מקובל על דעת אחד הצדדים.⁴³ על כל פנים, בוודאי היה ברור לקאבינט בספטמבר שהצבא הבריטי באותו זמן אינו מסוגל לעשות מעשה מסוג זה, אלא אם כן ינקוט צעדים חריפים שיעלו את זעמה של דעת הקהל העולמית.

מתי החליטו הבריטים לצאת?

עמיצור אילן

החלטות לפינוי ארץ-ישראל התקבלו בקאבינט הבריטי החל מחודש ינואר 1947, ומאז חזרו והועלו בנוסחים שונים. אולם רוב הזמן היו אלה החלטות שהותנו באפיסת הסיכויים להסדר יהודי-ערבי כחסות בריטית. לפיכך בחיפוש אחר סופו של תהליך גיבוש ההחלטה, יש לתור אחר הרגע בו חדלו החלטות כאלה להיות מותנות, כאשר הן תורגמו לשפת תכנון מעשי והוראות לפינוי הצבא והמנהל הבריטי. שכן, עם נפילת ההחלטה היו לבריטניה שפע של סיבות טובות מדוע לא לדחות את ראשיתו של הפינוי. על-פי קריטריון זה יש לקבוע כי ההכרעה האמיתית לצאת מארץ-ישראל – החלטה הכרוכה בהכרה מצד ממשלת בריטניה שהיא עוברת את קו אין-הרטה – לא נפלה בפברואר או בספטמבר 1947. החלטה זו, בשלבה הסופי, לא הוכתבה על-ידי המאורעות בארץ-ישראל, בהשפעת יחסים בין-לאומיים או משיקולים איסטרטגיים גלובאליים, אף כי כל אלה לקחו חלק בדחיפת בריטניה למצב בו התבקשה החלטה כזו. ההכרעה קשורה באירועים בעצרת האומות-המאוחדות בניו-יורק. אם לדייק יותר – היא נפלה לאחר שהתברר כי במסגרת ועדת אד-הוק של העצרת הכללית לשאלת ארץ-ישראל הסתמן בסוף אוקטובר שיתוף-פעולה אמריקני-רוסי שנועד לגבש החלטת חלוקה בעצרת. היה זה כיוון-התפתחות שעמו לא היתה בריטניה מוכנה להשלים, ולא העריכה שעשויה לצמוח לה בסופו של דבר תועלת כלשהי אם תנסה להסתגל אליו.

43 ישיבת הקאבינט, 20 בספטמבר 1947, בתוך: PRO, Cab. 128/10.

קאבינט הלייבור ושאלת ארץ-ישראל

בעבודת הקאבינט הבריטי רואים חוקרים רבים תהליך קלאסי של שילוב מחקר מקצועי שיטתי עם הכרעה לפי שיקולים אינטרסאנטיים או ערכיים. בתהליך זה, עבודת הכנה מוקדמת, הנעשית במשרדי-ממשלה שונים, חותרת להציג לפני הקאבינט כמה אפשרויות ברורות לפעולה, המצטמצמות לרוב לשתיים, והקאבינט סופו שבוחר אחת מהן. בקאבינט עצמו נעשית ההכרעה בדרך דימוקראטית, אולם מתוך מאמץ שלא להגיע להכרעה בדרך של הצבעה בין רוב ומיעוט, אלא בדרך של פשרה, תוך שכנוע וניסיון למצות את המשותף בין עמדות השרים. מכל מקום, זו המגמה. אלא שבשאלת ארץ-ישראל ב-1947 לא תמיד הגיעה מגמה זו לידי מימוש. ההחלטות שימשו לרוב אישור לקו שעוצב עוד קודם-לכן, ולשרים המבצעים ניתן חופש רחב מאוד לפעול על-פי האינטואיציה שלהם.

ארבעה שרים בעיקר היו מעורבים בשאלת ארץ-ישראל: ראש-הממשלה אַטְלִי (משום שראש מעצמה אחרת, הנשיא טרומן, טיפל בנושא); שר-החוץ בֵּוּוִין; שר-המושבות קְרִיין-ג'ונס; ושר-ההגנה אלכסנדר. אולם השפעתם על עיצוב המדיניות הארץ-ישראלית לא היתה שווה. ההשפעה המכרעת היתה נתונה בידי שר-החוץ. מצב זה נבע הן ממעמדם האישי השונה של ארבעה השרים בתוך הקאבינט, הן ממעמדה הבין-לאומי המיוחד של האימפריה הבריטית באותן שנים. ב-1947 קשה היה להגדיר מה הם יעדיה של המדיניות הבריטית בארץ-ישראל. אולם, בהכללה אפשר לומר שמטרתה היתה לסיים את האחריות למנדט בדרך מכובדת, תוך השארת מידה נאותה של השפעה ושל מאחזים איסטראטגיים באיזור. אולם השינויים המהירים והלא-צפויים במעמד האימפריה, בתוכנה ובמגמות הממשלה לעתידה הביאו חוסר בהירות בדבר יישומה המעשי של מגמה זו. האידיאולוגיה הסוציאליסטית של ממשלת הלייבור לא הקלה על ביצוע המדיניות. אדרבה, חברי הקאבינט התקשו יותר מן השמרנים קודמיהם להגדיר מהו 'אינטרס אימפריאלי' שהאידיאולוגיה הלייבורית בחלה בו, ולהבדילו מ'אינטרס איסטראטגי' שראשי הלייבור ראו בו הכרח שלא יגונה. כמה שאידיאולוגיה זו ביקשה לשחרר את בריטניה מן השלטון על עמים אחרים, הנה תוצאותיה המדלדלות של המלחמה, תביעות ההגדרה העצמית של קיבוצי אוכלוסין שונים והמאבק הבין-גושי הכריחו את הממשלה לפגור אחר המציאות. ירידת האימפריה מנכסיה היתה מהירה מן הקצב בו ביקשה ממשלת הלייבור לסגת ממנה. במזרח-התיכון, למשל, לא היה ברור בשנת 1947 מהיכן ייסוגו קודם והיכן יקבעו את בסיסיהם הנותרים לשנים הבאות. ההערכות השתנו מחודש לחודש ולעיתים מיום ליום. התפתחות מתסכלת זו זרעה מבוכה מתמדת בקרב ראשי-המטות, שציפו מן המדינאים שיאמרו להם על אלו טריטוריות הם רשאים לתכנן את האיסטראטגיה הקיסרית ומאלו עליהם להתיימש.

בתנאים אלה של התפוררות תפיסות ישנות והיעדר תחליפים מתאימים, אבד הרבה מן הביטחון העצמי שייחסו חברי הקאבינט בעבר לתכניות ארוכות-טווח או לכאלה כמו 'הספר הלבן' של 1939, אשר אולתר בשעתו בחפזן כדי לקדם אפשרות של סכסוך עולמי. בתוך כך עלתה חשיבותן בקאבינט של כאריזמה אישית ושל יכולת לאלתר מדיניות על-פי האינטואיציה. תכונות כאלה הקנו לֶאָרְנֶסְט בֵּוּוִין, ששפע עדיין סמכות ומרץ, השפעה עצומה בקאבינט ובעטיה נסלחו לו כמה מתכונותיו הוולגאריות הנלככות פחות. בקאבינט של 1947, המסובך בכעיות-פנים קשות ובסכנת

סכסוך עולמי חדש עם רוסיה הסובייטית, שימש כְּוִוִוין לקאבינט מעין מעוז לאמונה שאפשר לצאת מתוך סכך־הקשיים ביחסים הבין־לאומיים. בשל תכונותיו אלה, יכול היה כְּוִוִוין לסמוך בענייני־חוץ, כמעט באורח עיוור, על תמיכתו של ראש־הממשלה שנהנה אף הוא מסמכות רבה. שרים ששירתו בקאבינט הלייבור סיפרו מקץ שנים שאָטְלִי נהג בחומרה רבה, שגבלה לעתים בהתעללות, בשרים שנראה היה לו שאינם שולטים בענייניהם. אולם מעולם לא נקט יחס כזה כלפי כְּוִוִוין! כְּוִוִוין וראש־הממשלה לא התקשו לסוכב לטובתם מצבים שבהם נמצאו במיעוט בקאבינט. לעומתם זכה שר־המושבות, מי שאמור היה להיות מעצבה העיקרי של מדיניות בריטניה בארץ־ישראל, לציונים נמוכים מראש־הממשלה, אשר נראה כי בדיעבד הצטער על בחירתו לתפקיד זה.¹ נוסף עוד כי לא היה יסוד לתפיסתם כעבר של היסטוריונים כי פקידי משרד־החוץ שלטו במעשיו של כְּוִוִוין;² בוודאי ההיפך היה הנכון.

ההכנות לשלב השני של ועידת־לונדון, נובמבר 1946-ינואר 1947

אפתח בהכנות הבריטיות לשלב השני של שיחות־לונדון בראשית 1947 למציאת הסדר בין היהודים והערבים. בשלב הראשון של השיחות, שנערך בסתיו 1946, התברר כי המשלחת הערבית והמשלחת היהודית לא היו מוסמכות לקבל החלטות. לפיכך לא יכלו הבריטים להגיע להסכמה שתאפשר להם להביא הצעות לאישור עצרת האו"ם הראשונה בסתיו 1946. אישורו של האו"ם נדחה בשנה נוספת, אולם להחלטה זו נתלוותה פעולה צורמת ומבשרת רעות לבריטניה; כ־4 באוקטובר פרסם טרומן הצהרה חגיגית שכוונה במיוחד ליום־הכיפורים. היה זה כעטיו של צירוף כמעט קומי, שבו חברו יחד קשיים אלקטוראליים של הממשל הדימוקראטי האמריקני עם מערכת הדדית של תדמיות מוטעות בין ממשלות בריטניה וארצות־הברית, בדבר עמדתו של הצד השני בשאלת ארץ־ישראל. שפרסם באותם ימים שורה של הצהרות שביטאו נסיגה ממדיניות קודמות, מתוך מאמץ נואש לזכות בתמיכתן של קבוצות אוכלוסייה בהן ירדה פופולאריות הממשל,³ דחה בהצהרת יום־הכיפורים את תכנית מוריסון־גריידי כלא קבילה על דעת־הקהל בארצו. לראשונה מאז עלה לנשיאות הביע תמיכה בחלוקה ובהקמת 'מדינה יהודית בת־קיום' בארץ־ישראל.⁴ בקרב המחנה הציוני היו תוצאות הצעד הזה הרמת המוראל של חלק מן המיליטאנטים, הסוסייה של המתונים, שניהלו משא־ומתן עם ממשלת בריטניה על פתרון שהוא פחות ממדינה יהודית לאלתר, ואולי אף נצחונם הדחוק לאחר־מכן של המיליטאנטים, בקונגרס הציוני הכ"ב בבאזל.

בנובמבר החליט הקאבינט הבריטי להתכונן לשלב ה'מכריע' של השיחות עם היהודים והערבים וסוכם שהכנות אלה יעשו ביסודיות רבה. בקרב המנהיגות הערבית בארץ־ישראל נעשה מאמץ לשכנע את הוועד הערבי העליון להתייצב לשיחות, לאחר שקודם־לכן נמנעו חבריו לבוא ללונדון משום שהבריטים סירבו לשתף את המפתי בשיחות. לאחר הפעלת השפעתן של מדינות ערביות,

1 הרולד וילסון, 'ראש־ממשלה על ראשי־ממשלה', שידור טלוויזיה ב־BBC, ערוץ 2, 6.2.1978.
 2 נירות פרטיים של קלמנט ר' אטלי, טיוטות על קאבינטים, צ'רצ'יל קולג', קיימברידג'.
 3 השוה: J. Kimche, 'Labour Turnabout on Zionism', *Commentary*, May 1946.
 4 R.J. Donovan, *Conflict and Crisis*, New York 1977, chapter 24.
 5 בעניין גיבושה של הצהרה זו ראה יומנו של עוזר קצין העיתונות של הבית הלבן, איבן איירס, בספריית הנשיא טרומן, אינדפנדנס, מיזורי, 3 ו־4 באוקטובר 1946.

בן-גוריון בעדותו לפני הוועדה האנגלית-האמריקנית, מארס 1946

ג'מאל חסיני בעדותו לפני הוועדה האנגלית-האמריקנית, מארס 1946

חברי הוועדה האנגלית-האמריקנית בירושלים, מארס 1946

בעיקר של מצרים, הסכים המפתי להכריז כי 'אין לו עניין בשיחות'. כך נסללה הדרך להשתתפות משלחת המורכבת מנציגי שש מדינות ערביות, וראשי הוועד הערבי העליון. כלפי הסוכנות היהודית נעשתה שורה של מחוות, לרבות שחרורם בסוף אוקטובר וזיכויים של כל המנהיגים שישבו במעצר מאז העימות הבריטי עם היישוב ב-29 ביוני 1946, או שהיו מבוקשים על-ידי המשטרה. כן החליט הקאבינט הבריטי לדחות את פתיחת השיחות עד לאחר שהקונגרס הציוני יעצב מחדש את המדיניות הציונית ויבחר הנהלה שתוכל לקבל הכרעות. הבריטים קיוו כי מדינות ערב תשפענה השפעה ממתנת על ג'מאל וחבריו, ושכבאזל ינצח האגף המתון בציונות — קבוצתם של חיים וייצמן, נחום גולדמן וכמה מחברי הנהלת הסוכנות בארץ. כן החליט הקאבינט לשדר מחדש את מערכת היחסים עם ארצות-הברית, כדי למנוע חזרתן של הפתעות לא-נעימות, דוגמת ההצהרה של יום-הכיפורים*. לבסוף, על הקאבינט עצמו היה לגבש תכנית לפעולה וקווים לפתרון שהמשלחת הבריטית תשאף לנווט אליו את הצדדים.

אולם כבר התוצאות הראשונות של צעדים אלה לא בישרו טובות. בעמדות שני הצדדים הסתמנה מלכתחילה הקצנה, אפילו בהשוואה לשלב הקודם של השיחות. ג'מאל חסיני לא הושפע, אלא היה למעצבו הבלעדי כמעט של הקו הערבי בוועידה. הוא תבע להעניק עצמאות לארץ-ישראל, על-פי התכנית שהתווה 'הספר הלבן', או על-פי החלטות 'פרטיכל אלכסנדריה' שהונח ביסוד הליגד

6 Public Records Office [PRO: להלן], FO 371/61747, E 885
 7 ישיבות קאבינט ב-4 וב-21 בנובמבר, 99(46)3, 94(46)4, Cab. 128/6, PRO, שם 8.

הערבית, ולא הסכים לדון כלל בעליית יהודים. את היהודים יצגה הנהלה ציונית מיליטאנטית, בלי וייצמן, שנבחרה בקונגרס ונשללה ממנה הסמכות לנהל עם הבריטים שיחות על פשרה בשאלת ארץ-ישראל. בידי ראש המשלחת, דוד בן-גוריון, שבעצמו נחשב 'מיליטאנט', עלה אמנם להשפיע על עיצובו של נוסח החלטה גמיש, שיתיר להנהלה 'אם ישתנו הנסיבות' לדון עם בריטניה גם בפתרון של חלוקה; אולם ההנהלה קבעה כי מותר יהיה למשלחת הציונית לדון בכך רק אם יציעו זאת הבריטים.⁹ גם ניסוח זה, שהיה ניסיון לחזור על תכסיס שלא הצליח ב-1937, עלה לבן-גוריון בהפסד תמיכתו של חלק מן האגף המיליטאנטי, שממנו נבעו עיקר כוחו ויוקרתו. לפיכך היה גם חופש-הפעולה של המשלחת הציונית ליד שולחן-הדיונים מוגבל עד כי הערכים ואף הבריטים לא יכלו להתקרב אל המינימום שהציבה לעצמה. בראשית ינואר 1947 יצא בן-גוריון ללונדון לבדוק את עמדת ממשלת בריטניה. הוא מצא כי טרם גובשה החלטה, אבל מפי שר-המושבות שמע רמז כי רבים משרי-הממשלה תומכים בחלוקה. פגישות אחרות במרוצת אותו חודש לימדו את בן-גוריון כי שר-המושבות להוט להביא בהקדם את המשלחת הציונית אל שולחן-הדיונים ויהיה מוכן ללכת לשם כך לקראתם. קריין-ג'ונס שכנע את בן-גוריון להסיר מסדר-היום את התכנית לערוך שיחות רשמיות רחבות, דוגמת שיחות סינטי-ג'יימס ב-1939, ולשתף ארגונים יהודיים מארצות שונות ובעלי השקפות שונות. עתה הסכימו הבריטים שהסוכנות לבדה תייצג את היהודים וכי השיחות יערכו באורח 'פרטי' בסודיות מירבית.¹⁰

בינתיים, בחודשים נובמבר-דצמבר 1946, שהה בן-גוריון בארצות-הברית לרגל עצרת האו"ם. הוא קיים שורה של פגישות עם מנהיגים יהודים, לרבות אבא הלל סילבר, עם חברי קונגרס ועם הנשיא טרומן.¹¹ לראשונה השמיעו כאן הוא והשגריר הבריטי בווישינגטון, הלורד אינברצ'פּל, את האזהרה שאם לא ימצא פתרון לבעיית ארץ-ישראל תצטרך בריטניה להעביר את העניין לטיפולו של האו"ם, 'ללא המלצות'. הדגש היה על שתי המלים האחרונות, שנועדו להיות הרות-משמעות. שהרי עוד באפריל 1946 התחייבה בריטניה לפני הוועדה המפרקת של חבר-הלאומים להביא לפני עצרת האו"ם הצעות לפתרון בעיית ארץ-ישראל.¹² אולם בהיעדר 'המלצות' בריטיות, יאלץ ארגון האומות-המאוחדות למצוא גורם אחר שימליץ על פתרון. מבחינת ארצות-הברית היה בצעד כזה איום שבמסגרת האו"ם תחול חדירה סובייטית לארץ-ישראל ואולי מבחינת ארצות-הברית אף גרוע מכך – היא תמצא עצמה יורשת את המנדט בעל-כורחה. נסיונם של בן-גוריון וטרומן לימדם כי במקומות שבהם עלה בידי ועדות-חקירה וקבוצות 'מומחים' אנגליות-אמריקניות להגיע למצע משותף, נכשלו לאחר-מכן ראשי שתי המעצמות. גם עתה תוצאות הסקר שערך בן-גוריון עצמו לימדו את בריטניה שאין לצפות לשום מעשה מועיל מן הצד ההוא, כהגדרת אטלי.¹³ לפיכך סיכמו אטלי

9 השווה ויכוח בהנהלת הסוכנות במרוצת הקונגרס הציוני בכאול ולאחריו, ישיבות מן ה-11 ומן ה-29 בדצמבר 1946. פרטיכל הנהלת הסוכנות, הארכיון הציוני המרכזי [להלן: אצ"מ].

10 שם, דיונים מן ה-12.1.1947 וה-17.1.1947. השווה גם: PRO, FO371/61762, E261 & E300; כימונו של בן-גוריון, מורשת בן-גוריון, שדה-בוקר, 2.1.1947.

11 867.N.01/11-2246; PRO, Cab. 128/6, 9(46)2; FO 371/61762, E 221; United States National Archives (להלן USNA).

12 PRO, 'Palestine, Reference to the United Nations', 13.1.1947, Cab. 129/16, CP(47)28

13 PRO, FO 371/61765, E 1174; FO 371/61761, E 74

וּבְנוּיִן כְּסוּף דְצִמְכֵר כִּי בְרִיטְנִיָּה תִּסּוּג מִמְדִּינִיּוֹת שְׁנֵקֻטָּה מֵאִז אֹקְטוֹבֵר 1945 וְלֹא תִּסְנֶה לְגִרּוֹר עוֹד אֶת אֲרֻצוֹת-הַבְּרִית לְאַחֲרִיּוֹת עַל אֲרֶץ-יִשְׂרָאֵל וְלִשְׁלֹכָהּ בְּכַךְ. מֵעַתָּה צְרִיךְ יִהְיֶה לְשִׁמּוֹר עֲלֶיהָ לְבַל תִּפְרִיעַ בְּמֵאֵמֶץ הַבְּרִיטִי.¹⁴

לְבִטִּים וְהִכְרָעוֹת – יָנוּאֵר-פֶּבְרֻאָר 1947

בִּינוּאָר סִימּוֹ שְׁלוֹשֶׁת הַמְּשֻׁרְדִּים הָעֵיקָרִיִּים כִּמְשַׁלֵּת בְּרִיטְנִיָּה הַנוֹגְעִים בְּשֵׁאלַת אֲרֶץ-יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֲרֻכּוֹתֵיהֶם וְאֵלֶּה הוּבְאוּ לְדִיוּן מִסְכֵּם שְׁנֵעֵרְךְ הֵן בּוֹעֵדַת הַהֲגָנָה שֶׁל הַקְּאֵבִינֵט וְהֵן בְּקֵאֲבִינֵט עֲצֻמוֹ בֵּין ה־13 וְה־22 כְּחוֹדֶשׁ.¹⁵ בִּישִׁיבוֹת אֵלֶּה הוּצְגוּ שְׁתֵּי אִפְשָׁרוּיּוֹת לְפִתְרוֹן שֶׁלֹּא הִיָּה בֵּהֵן חֵדֶשׁ מִצַּד תּוֹכֵן. שְׁרֵה־מוֹשְׁבוֹת, שֶׁהִסְתַּמְךְ עַל דְּעָה נִחְרַצַּת שֶׁל הַנְּצִיב הָעֲלִיּוֹן סָר אֶלְן קְנִינְגָהּ,¹⁶ תִּבְעֵ לְנֹטוֹשׁ אֶת עֲמַדַּת הַקְּאֵבִינֵט מֵאִז אֹקְטוֹבֵר 1945 וְלִחְתּוֹר לְחִלּוּקָהּ. רֹבֵב שְׂרֵי הַקְּאֵבִינֵט, כִּינִיָּהֶם רִבִּים בְּעֲלֵי סִנְטִימֵנֵט פְּרוֹ-צִיּוֹנִי תִּמְכּוּ בְּכַךְ תַּחֲלִילָה.

מֹל עֲמַדָּה זֹאת הוּצְגָה הַצְּעָתוֹ שֶׁל שְׁרֵה־חֹוֹץ, שֶׁתַּחֲלִילָה לֹא סִמְךְ עֲלֶיהָ חֵבֵר אַחֲרֵי בְּקֵאֲבִינֵט לְבַד מִתְּמִיכָתוֹ שֶׁהִקְטָה שֶׁל רֵאשֶׁה־מִּמְשַׁלָּה. הַצְּעָת בְּנוּיִן הָעֵתִיקָה אֶת תְּכִנַּת הָאוֹטוֹנוֹמִיָּה הַחֲבֵלִית, עֲלֶיהָ הַחֲלִיט הַקְּאֵבִינֵט ב־1945, אֵל מַגְמָה פְּרוֹ-עֲרַבִּית: תְּכִנַּת הָאוֹטוֹנוֹמִיָּה נֹוּעֵדָה בְּמִקְרָהּ הַהוֹבִיל לְחִלּוּקָהּ, וְאֵילוֹ עֵתָה הַצִּיעַ בְּנוּיִן לְקַצֵּר אֶת תְּקוּפַת-הַמַּעֲבָר, לְכַטֵּל אֶת מַעֲמַדָּה הַבִּינ־לְאוּמִי הַמִּיּוּחָד שֶׁל הַסּוֹכְנוֹת הַיְּהוּדִית וְלִהְבִּיא לְהַקְמַתָּה שֶׁל מְדִינָה פֶּדְרָלִית דוֹ-לְאוּמִית, שֶׁבָּהּ יִהְיוּ הָעֲרַבִּים מִמַּעֲמַד דוּמִינָאנְטִי. כַּאֲחֵד מִתּוֹכִירֵיוֹ קִבַּע בְּנוּיִן בְּפִסְקוֹנֹת כִּי רַק לְתַכְנִית כִּזוֹ יֵשׁ סִיכּוֹי לְזֻכּוֹת כְּרֹבֵב שֶׁל שְׁנֵי-שְׁלִישִׁים בְּעֲצַרַת הַכִּלְלִית.

לְרַגַּע דוּמָה הִיָּה כִּי שְׁרֵה־מוֹשְׁבוֹת, שֶׁזֶה לֹא כִּבְרָה לְשֵׁרֵת כְּתַפְקִידוֹ, עֵתִיד לְהַעֲבִיר בְּקֵאֲבִינֵט אֶת דְּעָתוֹ, בְּנִיגוּד לְזוֹ שֶׁל שְׁרֵה־חֹוֹץ וְשֶׁל רֵאשֶׁה־מִּמְשַׁלָּה. בֵּינָן אֵלֶּה שְׁנֵטוֹ לְתַמּוּךְ בּוֹ – גַּם אִם כִּתְנָאִים מְסוּיָמִים וְכִהִסְתִּיגוּיּוֹת – הִיוּ רֵאשֶׁה־מְטָה הַקִּיסָרִי מוֹנְטְגוֹמְרִי וּמִפְקֵד חֵיל-הָאוּוִיר טְדֵר. שְׁכַנְעָה אוֹתָם חוֹוֹת-דְּעָתוֹ שֶׁל הַנְּצִיב הָעֲלִיּוֹן כִּי אֵינָן זֶה מִן הַהִכְרַח שֶׁתְּכִנַּת-הַחִלּוּקָהּ תִּגְרֹר פְּעוּלוֹת אִיבָה רַחְבוֹת-הִיקָף שֶׁל עֲרַבִּי אֲרֶץ-יִשְׂרָאֵל וְכִי הִיָּה סִיכּוֹי סְבִיר שֶׁשְׁתֵּי הַמְדִּינּוֹת הָעֵתִידוֹת לְקוֹם יַעֲנִיקוּ לְבְּרִיטְנִיָּה חוּזִים מִיּוּחָדִים שִׁיבְטִיחוּ לָהּ בְּסִיסִים אִיסְטְרָטֵגִיִּים כְּתַחֲמוּמֵיהֶן.¹⁷

הָעֲרַכְתוֹ שֶׁל הַנְּצִיב הָעֲלִיּוֹן הוּצְבָה כְּתוֹךְ הָעֲרַכַּת הַמַּצֵּב שֶׁל רֵאשֶׁה־מְטָה בְּדַבְרֵי הַתְּפַתְחוּיּוֹת הָאִפְשָׁרוּיּוֹת וְדַרְכֵי הַתְּגוּבָה עֲלֵיהֶן. אִפְשָׁרוּיּוֹת אֵלֶּה, שֶׁהוּגְדְרוּ כְּשִׁלוֹשׁ בְּמַסְפֵּר, נִטְעְנוּ בְּדֶרֶךְ זֹאת:¹⁸

- א. כּוֹחוֹת הַצְּבָא הַבְּרִיטִי הַמוֹצְבִּים בְּאֲרֶץ-יִשְׂרָאֵל וּבְסִבְיָבוֹתֵיהֶן דִּי כִּהֵם לְכַדֵּם לְעִמּוּד לְפָנֵי הַתְּנַגְדוֹת צְבָאִית יְהוּדִית, יִהְיֶה גוֹדְלָה בְּאִשֶׁר יִהְיֶה. אֶף-עַל-פִּי-כֵן רְצוֹי לְמַנוּעַ הַתְּנַגְדוֹת כִּזוֹ כִּשְׁלֵה־שְׁלֻכּוֹתֵיהָ הַפּוֹלִיטִיּוֹת כְּתוֹךְ בְּרִיטְנִיָּה וּבְשֶׁל הַשְּׁפַעְתָּה עַל מוֹרָאֵל הַגִּיּוֹסוֹת, שֶׁאֵינָן מְנִיחִים לָהֶם חוֹפְשֵׁי-פְעוּלָה מֵלֹא לְדַכָּא אֶת הַטִּירּוֹר הַיְּהוּדִי.
- ב. וְאוֹלָם אִם תְּקוֹם הַתְּנַגְדוֹת עֲרַבִּית רְצִינִית לְתַכְנִית בְּרִיטִית כְּלִשְׁהִי הִיא תִּתְפַּשֵּׁט לְאַרְצוֹת שְׁכֻנוֹת. אִם כֵּךְ יִקְרָה יִהְיֶה צוֹרֵךְ לְתַגְבֵּר אֶת הַכּוֹחוֹת הָאֵלֶּה בְּדִיבִיזִיָּה אַחַת לְפַחְוֹת.

¹⁴ ש.ם. PRO, Cab. 128/9, 6(47)2, 3, 4; Cab. 128/11, pp. 7, 11-18, 20-22

¹⁵ PRO, 'The Weakness of the Provincial Autonomy Plan' and 'A Note by the High Commissioner', Annexes to Cab. 129/16, CP(47)31

¹⁶ ש.ם. PRO, Cab. 128/11, p. 7

¹⁷ ש.ם. PRO, Cab. 128/11, p. 7

¹⁸ ש.ם. PRO, Cab. 128/11, p. 7

ג. אבל אם תעורר התכנית הבריטית התנגדות של היהודים ושל הערבים גם יחד, יהיה צורך לתגבר את כוחות הצבא הבריטי בשתי דיכויזיות או יותר.

אלא שעם החרפתה המתמדת של המלחמה הקרה גדלה המחויבות הבריטית לאזורים שונים. משיכתה של תגבורת צבאית מזירה כלשהי — למשל מטרייסט או מגרמניה — עשויה היתה לחבל במערך ההגנה האיסטראטגי הבריטי הגלובאלי, מושג שבאותם ימים עדיין השתמשו בו. לפיכך סברו ראשי-המטות כי אם האפשרות היא בין החרפת המאבק עם היהודים או החרפתו עם הערבים — עדיפה האפשרות הראשונה; אולם בשום מקרה אין לעורר עימות פתוח עם שני הצדדים.¹⁹

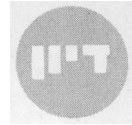
בְּוִיָן לא רצה שתתקבל בקאבינט תכנית שלא האמין בה. לכפות את דעתו לא יכול היה באותם ימים ולכן השיג את דחייתה של ההכרעה והציב לשר-המושבות אתגר לשכנע את הקאבינט לקבל בעקרון את החלוקה ולהוכיח כי יש לאל ידו להתוות גבולות לחלוקה זו.²⁰ ואמנם, ככל ששקע קרייץ-ג'ונס במעשה של התוויית הגבולות, כך רפו ידיו. הוא הבטיח לקאבינט 'לתקן בתכניתו עוולות שנגרמו לערבים בתכניות-חלוקה קודמות', דהיינו להקטין את מספר הערבים שייכללו בגבולות המדינה היהודית ולהרחיב את שטחי ההדרים ושאר האדמות הפוריות במדינה הערבית; לפיכך הוא נאלץ לתכנן מדינה יהודית ששטחה קטן בשליש מזה שהציעה ועדת פיל ב-1937. הוא ניתק ממנה לא רק את הנגב ואת הגליל המערבי, אלא גם את עמק-החולה, מטבריה צפונה.²¹ בתזכיר שהכין לקאבינט, שמעולם לא הופץ, הודה כי אין לו ספק שגם המתונים שבמנהיגים היהודים לא יאותו לקבל תכנית זו, ולכן יאלצו הבריטים לכפותה עליהם בכוח. אולם הוא שכח שהוא הדין גם כאשר לערבים, ומשום כך הוא עשוי להקים נגד בריטניה גם יהודים וגם ערבים.

בנימוקים אלה ואחרים נאחז בְּוִיָן בהפעילו את המכש הסוגסטיבי שלו על קרייץ-ג'ונס, בטרם הובאה ההצעה מחדש לקאבינט. בראשית פברואר נאלץ קרייץ-ג'ונס להודות כי 'הוטעה על-ידי הנציב העליון' וכי מעתה הוא סומך את ידיו על תכניתו של בְּוִיָן.²²

נסיגתו המפתיעה של שר-המושבות, בישיבת הקאבינט שהתקיימה ב-4 בפברואר, פוררה לאלתר את הקואליציה המזורה שקמה כדי לתמוך בחלוקה.²³ עשרה ימים בלבד חלפו מאז סחף את כל הקאבינט כמעט לצדו וכבר נכנע כניעה טוטאלית. אין תימה אפוא שבמרוצת שיחות-לונדון — בין ה-27 בינואר וה-7 בפברואר — לא עלה בידי היהודים והערבים לנחש לאן חותרים הבריטים, שהרי רק ב-5 בפברואר היתה סוף-סוף לקאבינט תכנית-פעולה והצעת פתרון מוסכמת. זו שוכפלה בחופזה והוגשה יומיים לאחר-מכן לשני הצדדים ולממשלת ארצות-הברית.²⁴ אולם לא עברו אלא שבעה ימים וכבר נאלץ הקאבינט לשוב ולשנות את דעתו.

תכנית בְּוִיָן מן ה-7 בפברואר לא היתה אלא ואריאנט של תכנית האוטונומיה החבלית, ששונתה לטובת הערבים ונועדה לפייס את האמריקנים. היא כללה הצעה להעלות לארץ-ישראל — ללא

19 שם. PRO, Cab. 129/16, CP(47)28 20
 21 ניירות פרטיים של ארתור קרייץ-ג'ונס, קופסה 31, רודו האוז, אוקספורד.
 22 דבריו אלה הובעו פעמיים: (א) בישיבת הקאבינט, PRO, Cab. 128/9, 18(47)2; (ב) בתזכיר שחיבר עם בְּוִיָן: PRO, Cab. 129/16, CP(47)49
 23 PRO, Cab. 128/9, 18(47)2
 24 Cmd. 7044

תנאי מוקדם — כמאה־אלף עקורים יהודים מאירופה, עניין שהאמריקנים תבעו מזה שנה וחצי. היא כללה הצעה לבטל את מעמדה המיוחד של הסוכנות היהודית, כחלק מן המאמץ לנאטרל את השפעתה של הציונות העולמית על המאורעות בארץ. היא קצרה את פרק־המעבר לעצמאות לחמש שנים וקבעה הסדרים מורכבים, שאמורים היו להעמיד קשיים לא־עבירים לעלייה אחרי מכסת המאה־אלף. כְּוִיִן קיווה שְׁרוּמָן לא רק ישמח על סיפוק תביעתו אלא יהיה גם מרוצה מניטרולם מהשפעה של הציונים האמריקנים, למשל של רבי סילבר. אולם עיקר תקוותו של כְּוִיִן נסבה על הסיכוי שמדינות ערב הקובעות יסכימו לתכניתו, לפי שיראו כי הציע את מירב הניתן להשיג. בנוסח ההחלטה שהביא לשיבת הקאבינט ב־4 בפברואר נאמר כי אם תידחה התכנית — 'ישקול הקאבינט את הפעלתה בעצמו' או לאחר ששיג את תמיכת האו"ם.²⁵ ברור היה כי אין סיכוי שהיהודים יקבלו את התכנית, והתנגדותם נראתה לראשי־המטות כרע במיעוטו; לפיכך ברורה כוונתו של כְּוִיִן בנוסח זה. אלא ששוב חילצו הערכים את הציונות ממצב מכיף. הם דחו את תכנית כְּוִיִן מכל וכל, בגלל סעיף העלייה שבה.²⁶

לאו"ם — ללא המלצות

וכך, שעה שהמשלחת הערבית הוציאה מכלל אפשרות את הפעלת התכנית, דחו אותה גם הציונים, בטענם כי 'היא גרועה מתכנית מוריסון־גריידי, אותה כבר דחינו בעבר'. אולם, נאמנה ההחלטות באזל לא התקרבה המשלחת הציונית עד הרגע האחרון אפילו כדי הצעה גלויה של רעיון החלוקה לבריטים. רק ב־13 בפברואר, כשהשיחות דעכו כליל והקאבינט הבריטי צריך היה להכריע כיצד לנהוג, החל בן־גוריון, שלא הבין עדיין כי כפיית תכנית כְּוִיִן לא תצא אל הפועל בשל התנגדות הערכים, לחשוש כי הבריטים ינצלו את הגאות במעשי הטירור בארץ כתירוץ לשבירת מסגרתו הארגונית והצבאית של היישוב וכך 'ישלימו את המלאכה בה החלו ב־29 ביוני'. טעות מודיעין של המחלקה המדינית בירושלים אף הוסיפה על חששותיו. משום כך, פנה לכצע נסיגה טאקטית בחזית רחבה. בפגישת לילה מאוחרת עם חבר הקאבינט הלורד ג'וֹיִט בתיווכו של סר סיימון מַרְקֶס, הציע בן־גוריון ויתור ציוני על התביעה למדינה יהודית, למשך מספר שנים, תוך 'החזרתו של המצב ששרר לפני הספר הלבן'. כל זאת — ובלבד שכריטיניה לא תמהר להכריע לטובת פתרון שאין ממנו חזרה. בהתכתבות שלו עם שרי הלייבור הציע בן־גוריון גם הענקת בסיסים צבאיים וזכויות איסטרטגיות לבריטים, אם בכל זאת יבחרו לתמוך במדינה יהודית. ג'וֹיִט סבר כי נסיגתו של בן־גוריון פירושה מפנה בכל הסיטואציה, לכן השיב בשמחה: 'הבה אומר לך: נפגשנו בעוד זמן'.²⁷ נראה שגם ג'וֹיִט לא הבין כי כְּוִיִן ביקש עתה הסכמה ערבית לתכניתו, לא הסכמה יהודית. למחרת־היום, ב־14 בפברואר, הכריע הקאבינט על העברת השאלה לאו"ם, 'ללא המלצות'. כְּוִיִן הוא שדחף עתה בכיוון זה. לדבריו, 'אין פירוש הדבר ויתור על המנדט או התחייבות מצד

PRO, Cab. 128/9, 18(47)2 25

שם 26

27 הנהלת הסוכנות, 28.1.1947, 5.2.1947, 6.2.1947, יומן בן־גוריון לתאריכים אלה; ניירות פרטיים של סר אלן קנינגהם, ישיבות כענייני ביטחון, 5.2.1947, קופסה 4, תיק 2, E 1670, FO 371/61900, PRO, CO 537/2333;

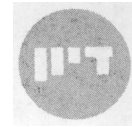
ממשלת הוד-מלכותו להשליט בארץ-ישראל פתרון כלשהו שהאוו"ם עשוי לקבל.²⁸ אולם לדעתו יש צורך להוכיח לצדדים כי האיום הבריטי להסתלק אינו 'בלוף'. הוא האמין כי עצם קיומו של איום כזה יעניק לבריטים מרחב-תמרון רב יותר – הן בזירה הבין-לאומית והן בין הצדדים בארץ-ישראל, להשפיע על עיצוב פתרון של פשרה או של כפייה ללא התנגדות גדולה. ואמנם, כשקיבל הקאבינט גם את התפנית הזו ללא התנגדות של ממש, לא נאמר בהודעות מטעמו, ב-14 וב-18 בחודש, דבר על אופן ההפניה אל האוו"ם או על מועדה.²⁹ עתה חלפו כשישה שבועות ובריטניה לא פנתה רשמית אל האוו"ם; במהלכם ניסה פְּוִיין להשיג מן הצדדים הסדר תחת לחץ.

מאמצים להסדר תחת איום ההעברה לאו"ם – פברואר-אפריל

שוב הופנתה הפעולה אל שלושה כיוונים עיקריים: יהודים, ערבים וארצות-הברית. המגעים עם ראשי מדינות ערב חודשו מעל ראשיהם של ערביי ארץ-ישראל. אלה נועדו לשכנע כמה מחברות הליגה הערבית שיכלעו את הגלולה המרה של עלייה יהודית חד-פעמית גדולה כמחיר סביר לקונסטיטוציה שתהא בכירור לטובת הערבים.³⁰ חודשו גם המגעים עם חברי ההנהלה הציונית שישבו בלונדון ונחשבו מתונים שבמתונים. פְּוִיין קיווה להרחיב את מסגרת הוויתורים שהציע בן-גוריון ללורד ג'ורְיט, משום שסבור היה שאלה נעשו על דעת ההנהלה הציונית כולה. הוא לא ידע כי היתה זו חריגה מסמכות, שרק מנהיג כבן-גוריון יכול היה להעז לבצעה; אולם משלא נענתה חריגה זו מיד, העדיף בן-גוריון לשכוח אותה ולא דיווח עליה לחבריו. הקאבינט תכנן גם להיענות סוף-סוף לתביעותיהם החוזרות של ראשי-המטות ולהכות מכה ניצחת את ארגוני-הטירור היהודיים בארץ-ישראל.³¹ פְּוִיין התעתד לצאת באמצע חודש מארס למוסקבה, לוועידת שרי-החוץ, והבטיח לחבריו לנסות ולהגיע שם להבנה חדשה עם האמריקנים: או שתאפשר השגת הסדר שיכיר בהסכמים שלא ידרשו הליכה אל האוו"ם או שתתואם עם ארצות-הברית מדיניות שתסייע לבריטניה לסלול במסגרת האוו"ם דרך להשגת פתרון רצוי לה.³²

בהקשר זה דווקא יש, לדעתי, להסביר את נאומו של פְּוִיין בבית-הנבחרים ב-25 בפברואר. כנאום זה ריכז את עיקר התקפתו נגד טְרוּמן – אך נמנע לתקוף את מחלקת המדינה. הוא הצביע על נשיא ארצות-הברית כעל הגורם העיקרי לכשלון המאמץ הבריטי להביא את היהודים שיסכימו להסדר שהציעו הבריטים. באותם ימים ראו כנאום זה 'התפרצות של רגשות', ש'חשפה' בלי משים את דעתו של שרי-החוץ על עיקר הקושי הבריטי בשאלת ארץ-ישראל – הלחץ האמריקני. לאמיתו של דבר היה זה צעד מחושב, כפי שעולה מדברי פְּוִיין מאחורי דלתים סגורות. הנאום נועד להגזים את

28 ישיבת קאבינט מן ה-14.2.1947, PRO, Cab. 128/9, 22(47)2; וכן התזכיר המשותף ב-17/129 Cab. PRO, Cab. 129/17, CP(47)59; וכן התזכיר המשותף ב-59/47 CP, PRO, Cab. 129/17, CP(47)59
 29 *Times*, 15.2.1947. על ההחלטה שלא לציין את מועד העברת הנושא לאוו"ם ודרכי העברתו, ראה: ישיבת קאבינט, PRO, Cab. 128/9, 23(47)3, 18.2.1947
 30 FO 371/61769, E 1918; FO 371/61768, E 1832
 31 13(47)4; וכן: PRO, Cab. 128/9, 12(47)3. כבר ב-15 בינואר קיבל הנציג העליון אישור עקרוני מאת הקאבינט להפעיל כוחות משולבים של צבא ומשטרה למבצע גדול נגד הטירור. אולם נותרה שאלת העתוי, 129/16, CP(47)3, וכן: PRO, Cab. 128/9, 6(47)3
 32 PRO, FO 371/61767, E 1481

אווירת המשבר ביחסים עם ארצות-הברית כדי להשיג מרחב רב יותר לפעולה. וכך כתב פְּוִין אל הלורד אינְבֶרְצ'פֶּל למחרת הנאום:

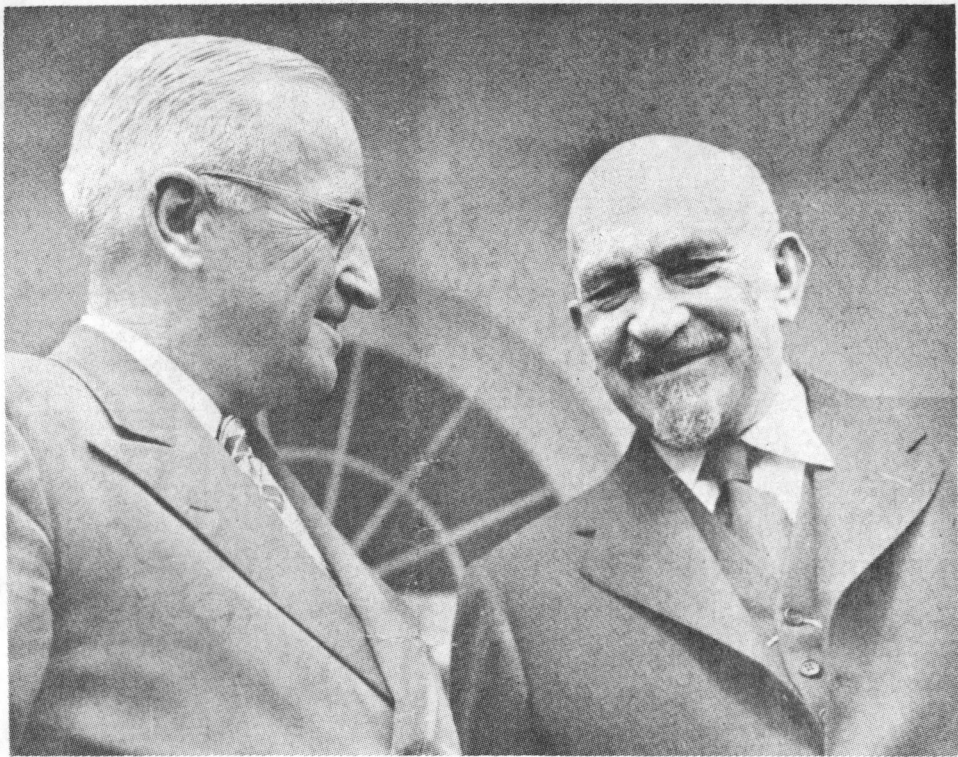
הכרחי היה להפגין לפני בית-הנבחרים כיצד נאבקנו לשיתוף-פעולה עם האמריקנים, וכיצד הכשילוננו... אולם טרם ויתרתי על הסיכוי להגיע להסדר גם בלי להיזקק לאו"ם... ממש ברגע זה מקיימים שר-המושבות ואנוכי מגעים עם הסוכנות היהודית ועם מנהיגים ערבים...³³

ואמנם אין לשכוח גם שהנאום נישא על רקע ויכוח סוער בבית-הנבחרים על מדיניות הממשלה בשאלת ארץ-ישראל, על אזלת-ידה של הממשלה ועל כשלון שנחלו יחסיה עם כל הגורמים הנוגעים לארץ-ישראל.³⁴ הנאום נועד אפוא גם לזכות מחדש באמון הציבור והפארלאמנט. עדים להצלחתו קריאות ההסכמה הרבות משני צדי הבית והתגובה האוהדת למחרת במאמרי-המערכת בעיתוני בריטניה. נאום זה נועד גם לעודד את הערבים, עמם נמצא משרד-החוץ בתנופה חדשה של מגעים, שלא יחשבו כי בשאלת ארץ-ישראל בריטניה היא בוכה בידי ארצות-הברית. אולם דומה שעיקר מטרתו היתה להעמיד את האמריקנים על חומרת מעשי ה'סאבוטאז' שלהם — החל מתגובתם ה'לא-מאוזנת' על הדין-וחשבון של ועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית וכלה בהצהרת יום-הכיפורים. היתה זו אזהרה ברורה לכל יחזרו על מעשה כזה אם תצליח בריטניה לכפות את גוּם של הצדדים ולקרנם לכלל הסכם.

ואמנם, עתה גדל הסיכוי שהאמריקנים יבינו את הרמז. במשך כמה חודשים קודם-לכן גדל שיתוף-הפעולה האנגלי-האמריקני לסיכול נסיונות הסובייטים לחדור אל המזרח-התיכון. בלחץ אנגלי-אמריקני באו"ם סולקו הרוסים מצפון-איראן, אולם הם המשיכו לאיים על תורכיה ולהתסיס את המחתרת הפרו-קומוניסטית כיוון — שם היתה סכנת הפיכה צפויה בכל רגע ונמנעה רק בשל נוכחותו של צבא בריטי. במחצית השנייה של חודש פברואר, הדאיג הקאבינט הבריטי את האמריקנים לא רק בכך שקיבל החלטה על פינוי אפשרי של ארץ-ישראל אלא גם על עזיבת הודו, על פינוי מצרים ובעיקר על כוונה להסתלק מן המחויבות האיסטראטגית לאגפו הצפוני של המזרח-התיכון כולו, אם האמריקנים לא יחלצו לתמוך בו באורח מאסיבי. בעת שנערך המאמץ הבריטי המחודש להגיע להסדר בארץ-ישראל שקדה אפוא ממשלת ארצות-הברית גם על ניסוח המדיניות שנודעה לאחר-מכן בשם 'דוקטרינת טרומן'.³⁵ טבעי היה שהבריטים יצפו מן האמריקנים שיפצירו בהם להימנע מלנער חוצנם מארץ-ישראל³⁶ וישתדלו שלא לערום קשיים על דרכם.

אולם המאמצים להסדר מחוץ לאו"ם נכשלו. תחילה לא עלה יפה נסיון ההידברות עם חברי ההנהלה הציונית בלונדון, לוקר וגולדמן, שהרי 'תכנית פְּוִין' ביקשה לבטל את מעמדה המיוחד של הסוכנות היהודית, ולפיקח היו אישים ציונים אלה, שאינם תושבי ארץ-ישראל, חרדים למעמדם האישי יותר

33 בוין אל אינברצ'פֶּל, 27.2.1947, PRO, FO 371/61768, E1832.
34 חריפה במיוחד היתה התקפתו של ראש האופוזיציה, וינסטון צ'רצ'יל, בסוף ינואר. ראה: Hansard, Commons, vol. 432, cols. 1343-1350.
35 *Foreign Relations of the United States* [FRUS: להלן], V, Washington 1971, pp. 58, 94-95.
36 'The British Position', The NEA Files, Lot 55, D 36, USNA

נשיא ארצות-הברית טרומן עם חיים וייצמן, 1948

מאלה שהנהיגו בה-בעת את היישוב ואת ההנהלה הציונית. זאת ועוד: השניים מעולם לא שמעו על הצעות בן-גוריון לג'וינט.³⁷ בקרב ראשי מדינות ערב ומנהיגי הליגה הערבית ניכרה תחילה המגמה שלא לסגור את הדלת לפני תכנית ב'וויין;³⁸ אולם מסע שכנוע נמרץ שערך ג'מאל חסיני בכמה בירות ערביות, ערב כינוס ראשי הליגה בקהיר, סייע לכך שב-17 במאוס החליט כינוס זה כי 'הערבים יעדיפו הליכה לאו"ם על משא-ומתן בכל דרך אחרת'.³⁹ לא עלו יפה גם מאמצי ההידברות של ב'וויין עם מזכיר-המדינה האמריקני החדש, ג'ורג' מרשל. כשבא ב'וויין לפגישת שרי-החוץ במוסקבה, בשבוע השני של חודש מאוס, מצא את מזכיר המדינה 'חדשן' ומכונס בתוך עצמו, חושש מ'השתלטותן של השקפות השמאל הלייבורי על הממשלה בלונדון' ומעדיף להסתפק ב'דיבורים בלשון כללית'.⁴⁰ מרשל שהיה חדש בתפקידו סבור היה כי אם מתקשים הבריטים למלא את כל התחייבויותיהם באיזור שהופקדו עליו, הם יכולים אולי לסגת מארץ-ישראל אך אַל להם להפקיר את יוון או את תורכיה.

37 השווה: הנהלת הסוכנות, 14.3.1947.

38 סיכום מודיעין שבועי, מאוס 1947, PRO, FO 371/61769, E2049.

39 סיכום מודיעין, שם.

40 Lot 55, D36 USNA : ראה גם: PRO, FO 371/61770, E2316.

ולבסוף, גם מבצע ביעורו של הטיירור, שנערך במחצית הראשונה של חודש מארס, נחל כשלון חרוץ. הכוחות שעמדו לרשות מבצע זה לא די היה בהם כדי לכפות משטר צבאי על הארץ כולה והמבצע נערך בשלבים.⁴¹ לא התגשמה גם התקווה לשיתוף-פעולה — ולו חלקי — של הנהלת 'היישוב המאורגן' ושל כמה אישים בו.⁴² עם תום מבצעי 'היפו' ו'פיל' נאלצו ראשי-המטות להודות כי בלי עזרתו הפעילה של היישוב או בלי הארכת המצב הצבאי והחמרתו לכלל מאבק גלוי בין הצבא וה'הגנה' אין סיכוי לעקור את הטיירור.⁴³ אדרבה: על-פי דיווח מודיעין מוסמך נראה היה כי פעולות הטיירור נכנסות והולכות לשלב חדש והעלייה הבלתי-ליגאלית תצליח בקרוב למלא את מחנות קפריסין עד תום. משלחת דיפלומטית סובייטית, ששהתה בארץ בחודש מארס כדי להכין את הדיון המסחמן באו"ם, לא יכלה שלא להתרשם מחוסר האונים של הבריטים.⁴⁴ בראשית אפריל השתכנע אפוא פוין כי אין מפלט מקיום ההחלטה להביא את שאלת ארץ-ישראל אל האו"ם. אף-על-פי-כן סבור היה כי לפניו כר נרחב לתמרון כדי להביא את עצרת האו"ם לאמץ בסופו של דבר תכנית קרובה ברוחה לתכניתו-שלו. אם כך אמנם יקרה, קל יותר וסביר יותר יהיה לדון בכפייתה, גם אם לא תושג לה הסכמה מלאה של הצדדים.⁴⁵ הוא הורה אפוא לנציגו הראשי בארגון לבקש כינוסה של עצרת מיוחדת ולהקפיד שזו תגביל עצמה לנושא אחד — מינוי גוף מיוחד שיבצע את 'ההמלצה' לפתרון. הכרחי היה להישמר מכל ניסיון להעלות בעצרת זו 'דיון לגופה' של שאלת ארץ-ישראל; על כך שררה הסכמה מלאה בין המזכיר-הכללי, ט' לי, והמשלחות הבריטית והאמריקנית.⁴⁶

הפתעות מושב-העצרת המיוחד של האו"ם — אפריל-מאי

ב-28 באפריל נפתחה העצרת. צפוי היה שהסובייטים יקחו על עצמם את תפקיד 'גורם הצרות'. ואמנם, בהעמידם לנגד עיניהם מטרה אחת — לערער את מעמדה של בריטניה בארץ-ישראל — ריכזו הסובייטים בעצרת את מאמצייהם בתביעה להעניק לארץ-ישראל עצמאות לאלתר. תחילה סייעו לערבים לתבוע 'דיון לגופו של עניין' ותבעו מתן ייצוג מיוחד בדיון לוועד הערבי העליון. הוועדה הכללית של העצרת דחתה בלחץ אמריקני קיומו של דיון כזה במליאה, אך נאותה לעסוק בו בוועדה הפוליטית. בה-בעת דחפה ברית-המועצות את גרורותיה — פולין וצ'כוסלובקיה — לתבוע מעמד דומה גם לסוכנות היהודית. חרף אזהרתם של הבריטים הביאו אפוא הערבים למחנה הציוני מעין מתת-שמים — מעמד בעצרת הכללית, אשר תוך זמן קצר לא היה שונה בהרכב מזה של מדינה החברה באו"ם.⁴⁷

- 41 ישיבות בענייני ביטחון, קניינהם, 23 בפברואר, 5, 7, 14 ו-21 במארס 1947. השווה גם: PRO, 'The Situation in Palestine', Cab. 129/17, CP (47)95
- 42 שם, השווה גם: הנהלת הסוכנות, 7.2.1947.
- 43 Cab. 128/9, 30(47)1; Cab. 128/9, 33(47)7; PRO, Cab. 128/9, 30(47)1; וכן: Cab. 129/17, CP(47)95
- 44 PRO, FO 371/61769, E 2049; FO 371/61861, E 258
- 45 התכנות בין שר-החוץ (במוסקבה) לבין משרד-החוץ (בלונדון), סוף מארס 1947, PRO, Cab. 129/18
- 46 PRO, FO 371/61771, E 2738; pp. 309-312
- 47 PRO, FO 371/61770, passim
- 47 ראה תזכיר ודין-חשבון על העצרת המיוחדת, מאת הרולד בילי, E5047, PRO, FO 371/61180

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

לכאורה לא נשאו מאמצי הסובייטים בעצרת זו פרי: הצעותיהם על מבנה ועדת-החקירה והרכבה ועל סמכויותיה נדחו ונתמססו. אולם השפעתם העקיפה היתה רבה, ומה שזרעו בעצרת זו, קצרו בעצרת הרגילה בסתיו. תמיכתם ב'דיון לגופו' נעצה טריז בין הבריטים לערבים, ותמיכתם המפתיעה בחלוקה – בין הבריטים לאמריקנים. לא פחות חשובה היתה התחושה שנטעו בלב חברי ועדת-החקירה שנבחרה באותה עצרת, כי גדולים סיכוייה של תכנית-חלוקה לזכות ברוב. בייחוד בלט הדבר לקראת סיומו של המושב: ב-14 במאי המשיך ג'רומיקו לפתח את ההשקפה בדבר הענקת עצמאות מיידית לתושבי ארץ-ישראל. אולם הוסיף כי אם היחסים בין היהודים לבין הערבים הידרדרו עד למצב בו אי-אפשר להקים בארץ מדינה דו-לאומית, יש לחפש את הפתרון בחלוקה. בעשותו שימוש מדהים בטיעון ציוני קלאסי, ביסס ג'רומיקו את טענתו על 'לקח השואה' ועל 'הזכויות ההיסטוריות הלגיטימיות של שני העמים' בארץ-ישראל. חברים במשלחת הציונית ראו בנאומו 'נס'⁴⁸, ורק בדיעבד הוברר כי היה כאן צעד פראגמטי והגיוני של מעצמה גדולה שמחוץ למעגל ההשפעה על הנעשה באזור, המחפשת לעצמה דרך לפרוץ פנימה.

טאקטיקת 'אי-ההמלצה' והזנחת אונסקו"פ

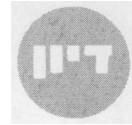
בין מאי לבין אוגוסט, שעה שוועדת-החקירה של האו"ם עסקה בהכנת ההמלצות לקראת העצרת כפתה ממשלת בריטניה על עצמה 'דביקות קשוחה' בעקרון 'אי-ההמלצה' – צעד שפעל בסופו של דבר לרעתה. היא הגישה אמנם לוועדה חומר מגוון בכתב, אך ויתרה על הצורך לשלוח נציג מוסמך של משרד-החוץ כדי לקיים קשר שוטף עם אנשיה, ואף לא תדרכה את קציני-הקישור של ממשלת המנדט לאותה ועדה, דונלד מקגילברי, לרמוז לה מה היא בעצם התכנית הרצויה לבריטניה. דומה כי כוון נשאר כפות לאמונה שגם לדעת ועדת-החקירה שום פתרון, לבד מזה שהוא עצמו האמין בו עדיין, לא יראה מעשי.

טאקטיקת 'אי-ההמלצה', שלרבים בממשל המנדט עלתה כמתח-עצבים, ננקטה תוך דוגמאטיות וחוסר-אמון הדדי בין חברי הוועדה לבין הנציגים הבריטים. כמה מחברי אונסקו"פ נפגעו מן הניסיון הבריטי להשפיע על בחירת הוועדה ומוסדותיה ושמרו על כך טינה לבריטים. הבריטים נפגעו על שאונסקו"פ ראתה בהם 'צד' בלבד, כמו הערבים והיהודים.⁴⁹ בתוך כך אחרו הבריטים להבחין בגודל הנזק העשוי להיגרם לעניינם בכך שערכי ארץ-ישראל החרימו את הוועדה ואפשרו ליהודים לצאת מעורם כדי לקנות את לב חבריה במאות דרכים.⁵⁰ כך לבשה גביית העדויות של הוועדה אופי שונה לחלוטין מזה של ועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית, שנה קודם-לכן. שהייתה של הוועדה בארץ הצטיינה בגאות ללא תקדים במאבקו של היישוב, חרף פילוגו הפנימי, נגד הבריטים. בסוף יולי הגיב האצ"ל על ההוצאות הראשונות להורג של טירוריסטים, ותלה ליד

48 ד' הורוביץ, בשליחות מדינה נולדת, תל-אביב 1951, פרק כד.

49 השוה: PRO, FO 371/61777/61779, במקומות שונים. ראה גם: UN A/AC. 13/NC. וכן: *New York Times*, 8.6.1947, 11.6.1947

50 פרטים מעניינים על כך יש, למשל, בדינים-וחשבונות של הקונסול האמריקני הכללי בירושלים, מקאטי, ובמכתביו האישיים למריאם, 7-21/7 USNA / 501. BB Palestine; ראה גם דינים-וחשבונות מפורטים של סאי קנאן אל סילבר, ארכיון סילבר, טמפל, קליבלנד, אוהיו, מגירת הסוכנות היהודית. התיאור הכרונולוגי של עבודת הוועדה כא כרך המיוחד הנספח לסיכומי עצרת האו"ם מ-1947, UN, GA, UNSCOP.

נתניה שני סארג'נטים בריטים. באמצע עדותו העיקרית של המזכיר-הכללי של ממשלת המנדט, סר הנרי ג'וני, הופיעה אוניית-המעפילים 'אקסודוס' ועל סיפונה מעל לארבעת-אלפים עקורים יהודים. מטבע הדברים גזלו מאורעות אלה את עיקר תשומת-לכם של חברי-הוועדה; ככל שביקשו להיות שופטים לא-משוחדים, הנה לא היה מפלט מן הרושם שלכ הבעיה אינו יחסי היהודים עם הערכים אלא יחסי היהודים עם הבריטים. הפגישות המוגבלות שערכו בלבנון בסוף יולי חברי-הוועדה עם נציגים של מדינות ערב ובעמאן עם המלך עבדאללה, לא סייעו לתקן רושם זה. שכן נציגים אלה לא הרשו לעצמם להציע הצעות להסדר, כדרכם תמיד, שעה שהוועד הערבי העליון שם עליהם עין מפקחת; ואילו עבדאללה, למרות ניסיון בריטי להשתיקו, רמז כי הוא עשוי לראות חלוקה בעין יפה.⁵¹

כל אלה פעלו לעיצוב מסקנותיה של אונסקו"פ, בלי שהבריטים יהיו ערים די צורכם להתפתחות שחלה בהשקפותיהם של חברי-הוועדה. רק לקראת סוף יולי נחרדו במשרד-החוץ בלונדון בשל הדיווחים כי חברי-וועדה שהיו בני סמכא — כגון יושב-הראש שלה — ואשר החלו את תהליך החקירה כתומכי רעיון המדינה הפדראלית, פנו עתה לתמוך בחלוקה.⁵² בשורה של דיונים דחופים בין משרד-החוץ לבין משרד-המושבות סוכם בראשית אוגוסט לנסות ולהציע לוועדת-החקירה, ששהתה כבר אז בז'נבה, לקבל לפחות את תכנית-החלוקה המוגבלת של קריץ-ג'ונס, שהבריטים לא כללו בתוך החומר הכתוב שהוגש מלכתחילה לוועדה.⁵³ אולם אז כבר עשתה אונסקו"פ כברת-דרך גדולה לקראת הסקת המסקנות, וההצעה הבריטית באה מאוחר מדי.

מסקנות אונסקו"פ היו כשלון גדול לממשלת בריטניה והדין-וחשבון שנחתם ב-31 באוגוסט זרע דיכאון בקרב חבריה. למעשה התגבשה נטייה ברורה לממש עתה את איום הנסיגה, בלי לחכות להחלטת האו"ם. אולם בווין לא ראה בכך עדיין סוף-פסק, ודבריו בישיבת הקאבינט ב-20 בספטמבר עוררו בחברי הקאבינט תקוות חדשות. הקאבינט התכנס כדי לקבוע את מדיניותו באו"ם, שעה שהעצרת כבר היתה מכונסת ושלושה ימים לאחר שמרשל הביע לפניו תמיכה זהירה במסקנות הרוב — תכנית של חלוקה עם איחוד כלכלי.⁵⁴ אף-על-פי-כן עדיין הפיץ בווין בקאבינט את התקווה שהמשך הליכה על פי-התהום עשוי להביא את העצרת דווקא לתמיכה בהצעת המיעוט של אונסקו"פ — מדינה פדראלית.

בווין קבע באותה ישיבה כי 'תכנית הרוב היא כל כך לא הוגנת כלפי הערכים עד כי מצפוננו לבדו לא יניח לנו לקבלה', בלי להזכיר את האינטרס הבריטי בידידותם של הערכים. אולם הוא לא הציע שממשלת בריטניה תסמוך ידה על הצעות המיעוט; שכן לאחר שתעשה זאת, יתפרש הדבר כאילו חזרה בה מעקרונן 'אי-המלצה' והכל יראו בכך התחייבות שלה לבצע את התכנית. קשייו של הקאבינט היו עתה גדולים מקשייו באביב: ראשי-המטות שינו את השקפותיהם. עתה ראו צורך דחוף דווקא להפחית מן הכוחות הבריטיים באיזור ולהעבירם אל זירות אחרות. לא היה כל ביטחון

51 PRO, FO 371/61876, E 7242; א' ששון, בדרך אל השלום, תל-אביב 1978, עמ' 391-393.

52 PRO, FO 371/61875, E 5752

53 PRO, FO 371/61877, E 7498; קריץ-ג'ונס, קופסה 31; ראיון של המחבר עם סר הרולד בילי, לונדון, ינואר

1973; הורוביץ (לעיל, הערה 48), עמ' 234.

54 UN, GA (II), plenary, vol. I, pp. 19-20

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

שהצבא הבריטי — ללא תגבורת — יוכל לטפל אפילו בהתנגדות יהודית רחבה.⁵⁵ על אחת כמה וכמה התחייב הקאבינט בזהירות — בשל החלטות ראשי הליגה הערבית יומיים קודם-לכן בצופר — להתנגד בחוקף לשתי ההצעות של אונסקו"פ.⁵⁶ מצבה האיסטראטגי של בריטניה היה עתה פאראדוקסאלי. עקב הנסיגה מהודו וממצרים נראתה האחיזה בארץ-ישראל חיונית יותר מאי-פעם לעצם קיומו של המערך האיסטראטגי באיזור. אולם כדי לקיים שם את השליטה הפיסית, נזקקה בריטניה לפתרון פוליטי, שלא היו לה כוחות להשליטו.⁵⁷

הפתעות מושב-העצרת הרגיל — ספטמבר-אוקטובר

תשוכחו של פּוּוּין למצב זה דחוקה היתה — יש לחכות להתפתחות העניינים בעצרת הכללית. הוא סירב עדיין להאמין שהרוסים יסתכנו בקניית איבתן של מדינות ערב וסבר שיעדיפו לתמוך בהצעות המיעוט של אונסקו"פ. כך יקום סיכוי ליצירת חזית זמנית בעצרת, בו יקחו חלק הערבים, הרוסים וגרורותיהם, מדינות מוסלמיות אחרות ואולי גם בריטניה. כך אפשר יהיה לשוב ולכוון אל הפתרון הפדראלי.⁵⁸ "ייתכן מאוד", הצטרף אחד השרים לעמדתו של פּוּוּין, 'שבמהלך הדיונים בעצרת, לא הצעת הרוב ולא הצעת המיעוט תתקבל, אלא הצעה הדומה לתכניתנו מ-1946'.⁵⁹

אולם כדי לעודד את העצרת ולכוונה אל הפתרון הנכון, הציע פּוּוּין שהנציג הבריטי יקשה על השגתה של הצעה שאינה כזו. הוא הציע שבריטניה תצהיר כי היא 'לא תפעיל כוח לכפייתו של פתרון כלשהו שלא יהיה מקובל על הצדדים' ושאם העצרת תחליט בכל זאת על פתרון כזה — תצטרך למצוא סמכות אחרת שתוציא אותו אל הפועל.⁶⁰ הקאבינט אישר נוסחה זו וכ-25 בספטמבר הביאה אותו משלחת רמת-דרג (שני שרים ושגריר) לידיעת שר-החוץ של ארצות-הברית. למחרת קרא אותה קְרִיִקְגִ'וֹנס לפני ועדת אד-הוק, שהוקמה בעצרת לעניין ארץ-ישראל.⁶¹ לבריטניה לא נותר עתה אלא לצפות שבעקבות הקפאון תתחיל העצרת לחתור אל הכיוון הרצוי; כדברי פּוּוּין:

עצם האיום בנסיגה בריטית, כשהוא משולב בהצעה לסייע בהפעלתו של כל הסדר שיסכימו לו היהודים והערבים לפני צאתנו, עשוי להכריח אותם לשתף פעולה כדי למנוע את מה שאחרת אי-אפשר יהיה למנוע — מלחמת-אזרחים.⁶²

החלטת הקאבינט מן ה-20 בספטמבר לא היתה אפוא החלטת נסיגה. טרם נערכו תכניות מפורטות לפינוי הצבא והמנהל או להוצאת הציוד הצבאי. החלטה כזו באה רק לאחר כשישה שבועות. העצרת הכללית נתונה היתה למעשה בקפאון של כחודש ימים, שנגרם במקצת בשל זהירותם של

PRO, 'Summary of Chiefs of Staff Conclusions', Cab. 129/21, pp. 121-122; Cab. 128/10, 76(47)6 55

מאחורי הפרגוד — ועדה עיראקית על המלחמה בישראל, חרגם ש' שגב, חל-אביב 1954, נספח 8, עמ' 49-50. 56

ראה לעיל, הערה 55. 57

PRO, Cab. 128/10, 76(47)6, 20 בספטמבר, 58

שם. 59

נספח לתזכירו של פּוּוּין, 18.9.1947. ראה להלן, הערה 62. 60

FRUS, p. 1164; UN, GA, Ad Hoc Committee, p. 2 61

PRO, 'Palestine', Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 18.9.1947, Cab. 129/21, CP(47)259 62

האמריקנים שלא להבליט את תמיכתם בחלוקה בטרם זמן, אך בעיקר בשל חוסר הבהירות בדבר העמדה הסובייטית. הצהרתו של קריי־ג'ונס ב־26 בחודש העמיקה את הקפאון. אולם מצב זה השתנה מן הקצה אל הקצה כשהסובייטים גילו את מגמתם. ב־13 באוקטובר הופיע הנציג הסובייטי, סֶמִיֹן צֶרְפֶּקִין, לפני ועדת אד־הוק ובניגוד להערכות הבריטיות הביע תמיכה ברורה בהצעות הרוב של אונסקו־פ — בחלוקה. הוא תבע גם את פינויה המידי של ארץ-ישראל על-ידי בריטניה.⁶³

בריטניה ושיתוף-הפעולה האמריקני-הסובייטי בעצרת — אוקטובר-נובמבר

עתה החלו גלגלי העצרת לנוע בקצב גובר והולך. בדיונים שנערכו במחלקת-המדינה האמריקנית ובמשלחת ארצות-הברית אל העצרת לא היו עוררין למסקנה כי התהווה סיכוי ריאלי להחלטת עצרת, על-פי הצעות הרוב של אונסקו־פ, ברוב של שני-שלישים. השאלה היתה אם על ארצות-הברית להתחבר לשם כך עם ברית-המועצות ואם עליה ליטול תפקיד מוביל בתהליך קבלת ההחלטה. בניגוד לבריטים, מֶרְשֶׁל לא מוכן היה לכך שהדיון בעצרת יסתים ללא הכרעה. הדריכה אותו השאיפה להיפטר סוף-סוף מן הנטל הארץ-ישראלי, על-ידי הרחבת הכתף הנושאת אותו וצירוף אחריותן של מעצמות אחרות. הוא האמין כי אפשר בכל מקרה לאתר חדירה סובייטית פיסית לארץ-ישראל ולמנוע אותה על-ידי ניצול הרוב הפרו-מערבי בעצרת או על-ידי זכות הווטו כמועצת הביטחון — אם הדברים יגיעו לשם.

דעתו של מֶרְשֶׁל הושתתה על חוות-דעתם של פקידים בכירים — הן ממשרד האו"ם (למשל, רֶסֶק), הן מן המשלחת לעצרת (למשל, אוֹסְטִין) והן של מומחי מדור המזרח הקרוב במחלקתו (למשל, וִילְקִינס). כל אלה היו קודם-לכן מתנגדים תקיפים של החלוקה; אך קראו עתה, כאיש אחד כמעט, 'ליטול את המנהיגות באו"ם בשאלת ארץ-ישראל' ולהביא לקבלתן של הצעות הרוב בעצרת בשני-שלישים.⁶⁴ נסיון הידברות עם הבריטים במסגרת 'שיחות הפֶּנְטֶגוֹן' בין מומחי הגנה אמריקנים ובריטים שנערכו באוקטובר בושינגטון — התקבל בסירוב בריטי 'מסורתי' להשתתף ב'המלצות'.⁶⁵ משלחת ארצות-הברית לעצרת, שתוגברה עוד קודם-לכן בלחץ הנשיא באישים פרו-ציוניים — כגון הגברת רוֹזְבֶּלְט והגנרל הִילְדְרִינג,⁶⁶ הכינה ביוזמתה-היא, איסטרטגיה שנועדה לקיים את המגמה החדשה במחלקת-המדינה.

האמריקנים ביקשו עתה לגבש הצעת החלטה חדשה לחלוקה, שתעורר התנגדות פחותה מזו שהציע הרוב באונסקו־פ. לפיכך נחוץ היה למצוא דרך לשיתוף-פעולה הדוק עם המשלחת הסובייטית ואף להתפשר עם מתנגדי התכנית כשורה של שאלות — כגון זמנה של תקופת-המעבר והתכנית לקצץ מן המדינה היהודית את הנגב הדרומי, את יפו ואת באר-שבע.⁶⁷

UN, Ad Hoc Committee, p. 69 63

FRUS, V, pp. 1185-1187, 1188-1192, 1195-1196 etc. 64
ראש המדור המזרח התיכון, הנדרסון, המשיך להתנגד לחלוקה, אך דעתו נדחתה.

Meeting of the Mixed Military Group in the Talks of 16 October, *FRUS*, V, n. p. 602; 65
ראה: cf. memorandum, p. 512

על פרשת מינויים אלה (ופיטוריהם של חברי משלחת קודמים, כגון וירגיניה גילדרסליב) ראה בניירות קלארק מ' קליפורד, קופסה 13, ספריית הנשיא טרומן. 66

FRUS, V, pp. 1147-1151 67

הסובייטים מוכנים היו ללכת דרך ארוכה לקראת האמריקנים, ובלבד שהעצרת תסתיים בהחלטה המערערת את הבסיס הלגיטימי של המנדט הבריטי. ביוזמה משותפת אמריקנית-סובייטית חולקה ב-21 באוקטובר ועדת אד-הוק לשלוש ועדות-משנה, וכל אחת מהן נועדה להכין הצעת החלטה לקראת ההצבעה במליאת הוועדה. ועדת-משנה 1 צריכה היתה להכין הצעה לתכנית-חלוקה עם איחוד כלכלי, כפי שהציעו הרוב באונסקו⁶⁸; ועדת-משנה 2 צריכה היתה להכין הצעה על-פי תכנית המיעוט – למדינה פדראלית; ואילו ועדת-משנה 3, שבה ישבו שלושה יושבי-הראש של ועדת אד-הוק, צריכה היתה להכין הצעה שתפשר בין שתי ההצעות.

לכאורה נתנה הצעה זו הזדמנות חדשה, שווה כמעט, לפתרונות חדשים לעלות. אולם למעשה היא שירתה את המגמה האמריקנית-הסובייטית. שכן במקום לבנות ועדות-משנה שהרכבן מעורב, הניח יושב-ראש ועדת אד-הוק, האוסטרלי הרפרט אָבט, לכל חבר בוועדה לבחור לעצמו ועדת-משנה לטעמו. כך יצא שוועדות-משנה 1 ו-2 לא רק שהגישו כל אחת פתרון שאינו קרוב יותר לפשרה, אלא ועדת-משנה 2, בה ישבו בעיקר מדינות ערביות ומוסלמיות, הציעה פתרון קיצוני עוד יותר – מדינה ערבית עצמאית. בנסיבות אלה נכשלה ועדת-משנה 3 בתפקידה לפני שהחלה בו.⁶⁹

הצעד המשותף הסובייטי-האמריקני צריך היה לאותת לבריטים שכל תקוותיהם יתבדו; אך הם המשיכו לקוות כי בוועדת-משנה 1, בה כיהנו בצוותא ארצות-הברית וברית-המועצות, לא תושג הבנה על הצעדים המעשיים להוצאת החלוקה אל הפועל.⁷⁰ אולם גם תקוותם זו התבדתה. כשהתעוררו מכשולים או עיכובים בפעולתה של ועדת-משנה זו, פעלו משלחות ארצות-הברית וברית-המועצות לזירוז התהליך ולפישוטו; הן נכנסו – בצוותא עם גוואטמלה וקנדה – כחברים ל'קבוצת העבודה' בתוך ועדת-המשנה שטיפלה בדרכים להגשמת החלוקה. עד ראשית נובמבר ויתרו הסובייטים על תביעתם ליציאת הבריטים 'אלתר', בהסכימם לתקופת-מעבר שתימשך עד אוגוסט 1948. הם ויתרו על הכללת נציגם בוועדת-הביצוע של החלוקה, ואף נטו להעתר לקיצוצים שהציעה ארצות-הברית בגבולות המדינה היהודית, כדי לעשות את ההצעה קבילה יותר בעצרת. אלא שבעניין העברת הנגב לערבים התברר כי הרוב בוועדת-המשנה אינו נוטה להשתכנע שהדבר נחוץ. כשהפעיל הד"ר וייצמן לחץ, ב-19 בנובמבר, על הנשיא טרומן להניא את אמריקה מקיצוץ הנגב, וטרומן בדק את העניין לגופו, נמצא כי אם תעמוד ארצות-הברית על הקיצוץ תישאר ממילא 'כמיעוט מבויש בוועדה'.⁷¹

בראשית נובמבר צפו אפוא הבריטים בהתגבשותה של תכנית רוסית-אמריקנית לחלוקת ארץ-ישראל כמי שכפאם שד. הרולד בילי, יועצו הראשי של פוין בשאלות אלה וחבר המשלחת הבריטית לאו"ם, ניסה ביוזמתו-הוא להתערב אצל הנציגים הערבים בוועדת-המשנה 2, כדי שימתנו את עמדותיהם ויצהירו על תמיכתם בתכנית המיעוט של אונסקו⁷¹. אולם מדינות ערב בחרו לתת

68 ראה תזכיר מסכם מאת הרולד בילי, על העצרת הרגילה השנייה: PRO, CO 537/2351/75872/154/13.
69 השווה דין-וחשבון של שר-המושבות אל הנציג העליון, 24.10.1947, ניירות אלאן קנינגהם, קופסה 2, תיק 2, ותיאורו של בילי, שם.

70 ניירות קליפורד (לעיל, הערה 66). תזכירים של מקלינטוק ולאבט: USNA: 501 BB Palestine/11-2147; ראה גם: תזכיר מאת מאט קונאלי, ניירות דין אצ'יסון (כך !), ארכיון טרומן, קופסה 27; והשווה: דונבאן (לעיל, הערה 4), עמ' 326-328.

71 רמזים בדין-וחשבון של בילי (לעיל, הערה 68); ראה גם דינים-וחשבונות של אוסטין בין ה-7 ל-11 בנובמבר: FRUS, V, pp. 1242-1253

ביטוי למרירותם דווקא על-ידי איומים במלחמה ובהסעת יחידות-צבא סוריות ומצריות אל גבולות ארץ-ישראל.⁷² עד שהבינו המשלחות הערביות כי הצעתו של בילי היא אולי התכסיס האחרון שנותר באמתחתן כדי לחסום את דרכה של הצעת החלוקה מלבוא למליאת העצרת, כבר הצביעה ועדת אד-הוק וקיבלה – אם כי עדיין לא ברוב של שני-שלישים – את ההצעה הרוסית-האמריקנית.

החלטת הפינוי

עתה לא חיכו הבריטים להתפתחויות בעצרת הכללית. שיתוף-הפעולה המוצלח בין שתי מעצמות-העל האחרות אותה להם כי כלו כל הקצים. ב-11 בנובמבר התקיימה ישיבת קאבינט קצרה כדי לייפות את כוחם של ראש-הממשלה, שר-החוץ, שר-המושבות ושר-ההגנה לקבוע מועד להודעה בריטית ואת הנוסח שלה על כוונה נחרצת וללא תנאי לפנות את ארץ-ישראל עד ה-1 באוגוסט 1948.⁷³ כך החל תהליך מזורז של הכנות לפינוי.

קווי-מחשבה כלליים כיצד לבצע את פינוי ארץ-ישראל נערכו על-ידי ראשי-המטות בלונדון כבר בסוף ספטמבר.⁷⁴ ב-2 באוקטובר כתב קריין-ג'ונס אל הנציב העליון כי 'בקרב תתמנה ועדה שתתכנן את תהליך הנסיגה'. אולם רק ב-18 באוקטובר, דהיינו לאחר הצהרת צ'רפ'קין, נתבקשה ועדת-התכנון של ראשי-המטות לגשת לעבודה. עשרה ימים לאחר מתן הוראה זו, הוקמה ועדה מקבילה, אזרחית, ובה נציגים של ארבעת משרדי-הממשלה הנוגעים בדבר וכן ישב בה נציג הממשל בארץ-ישראל (גיבסן). ו'ס ל'וק, לשעבר פקיד משרד-המושבות ועתה אחד ממזכירי הקאבינט, עמד בראש הוועדה.⁷⁵

ועדת הפינוי הבין-משרדית התכנסה לישיבתה הראשונה ב-31 באוקטובר, אלא שעדיין צויין כי אין זה מתפקידה לדון בלוח-זמנים אלא לסקור בעיות משותפות הכרוכות בפינוי אפשרי, של הצבא ושל הממשל האזרחי. ב-3 בנובמבר הועמדה הוועדה במצב הכן, לקראת הצהרת הנציג הרוסי בוועדת אד-הוק, מתוך ציפייה להבהרת סיכויי ההסכם ב'קבוצת העבודה' האמריקנית-הרוסית. זמן קצר לאחר-מכן נודע כי שתי מעצמות-העל הגיעו שם להסכם מלא. ב-8 בנובמבר הבריך שר-המדינה במשרד-החוץ הבריטי, הקטור מק'ניל, שנכח בדיוני ועדות-המשנה של העצרת ל'ווין, כי לדעתו אין יותר טעם לדחות את ההצעה הבריטית על לוח-הזמנים לפינוי.⁷⁶ עתה החל התכנון לנוע במהירות; שכן הקדמת הוצאתו של הציוד הצבאי עשויה היתה לחסוך כסף רב. לא היה גם טעם להוסיף ולהחזיק בארץ שפע של יחידות צבא מעולות; זירות אחרות תבעו את שלהן.⁷⁷

ב-14 בנובמבר נעשה הצעד העיקרי בתכנון הנסיגה; המפקד הכללי של הצבא הבריטי במזרח-התיכון, הגנרל סר ג'ון קרוקר, הגיע לארמון הנציב בירושלים והציג לפני קבוצה נבחרת של אנשי

72 ניירות קניינגהם, קופסה 4, תיק 1; וכן: PRO, FO 371/61883, E9695, E9727, E9757

73 PRO, Cab. 128/10, 86(47)2

74 רמז במברק שר-המושבות אל הנציב העליון, 2.10.1947, קניינגהם, קופסה 2, תיק 2.

75 מברקים משר-המושבות אל הנציב העליון, בין ל-22 31 באוקטובר, שם.

76 שר-המושבות אל הנציב העליון, 9.3 בנובמבר 1947, שם.

77 וטרפילד אל משרד-המושבות, E11016, PRO, FO 371/61795, Cab. 128/10, 93(47)1; קניינגהם, דיון ב-14.11.1947, קופסה 4, תיק 4.

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

צבא וממשל את תכנית הנסיגה הצבאית. לאחר דיון מייגע, שנמשך שעות ארוכות, תוקנה התכנית והותאמה לצורכי נסיגתו של הממשל האזרחי; לאחר-מכן הועברה התכנית לאישור בלונדון.⁷⁸ ארבעת השרים בדקו את התכנית בין ה-20 לבין ה-28 בנובמבר, שעה שהוצאת הציוד הצבאי כבר החלה.⁷⁹ התכנית אושרה לכסוף על-ידי הקאבינט ב-4 בדצמבר.⁸⁰

אין ספק שההחלטה המעשית על הנסיגה נפלה בעקבות ההתפתחות בעצרת האו"ם. פוין הימר על המהלך של הבאת בעיית ארץ-ישראל לאו"ם 'ללא המלצות' והמשיך להחריף טאקטיקה זו עד הרגע האחרון. ההימור נכשל, ועל בריטניה היה להשלים עם נסיגה 'לא מכובדת', הכרוכה בויתור על חלק מן המאחזים האיסטראטיגיים שביקשה לשמור בידיה. הערכים והרוסים היו בין אלה ששיבשו את התכניות הבריטיות.

ב-29 בנובמבר הסתיים בהצלחה המהלך שהשותפות האמריקנית-הרוסית בוועדת אד-הוק מימשה, והעצרת הכללית אישרה ברוב של שני-שלישים את ההמלצה על תכנית 'חלוקה עם אחדות כלכלית'. אולם גם עתה לא ויתר פוין על הסיכוי להשתתף בעיצובה של המדיניות הארץ-ישראלית. התנאים היו חדשים, וכאמצע דצמבר הוא ניסה לשכנע את המדינות הערכיות לקבל את החלוקה כעקרון. תוך מאבק לשינוי הגבולות בתוכה. במברק לכל הנציגויות הדיפלומטיות הבריטיות במזרח-התיכון קבע כי:

ייתכן מאוד שכמה מדינות ערכיות חשות לא נוח לעמוד מול החלטות של כל העולם; אם יזדמן לכם מעשה פיוס בו תוכל ממשלת הוד-מלכותו להימצא בעמדה טובה לסייע לכך... עדיין יש סיכוי להביא הסכם. עליכם לעקוב בעירנות אחר המצב ולדווח אלי ללא כל דיחוי על כל סימן של נכונות מצד גורם ערבי לדון בהתפתחות זו.⁸¹

אולם שוב התברר לו כי הדברים נוטים יותר ויותר לכיוון שונה ממה שציפה.

נראה אפוא כי תהליך קבלת ההחלטה הבריטית על נסיגה מארץ-ישראל היה ממושך יותר ודראמטי פחות ממה שרגילים היינו לחשוב. גם השנה האחרונה לשלטון הרשמי הבריטי, ואפילו לאחר שהסתמן כבר הצורך בנסיגה, התאפיינה כמעט באותם קשיים מסורתיים ודילמות ישנות שהטרידו את ממשלת בריטניה בשנים הקודמות. בעיית ארץ-ישראל הוסיפה להיות גם בשנה האחרונה דילמה מוצלבת של שתי שאלות-יסוד: האם תהיה ארץ-ישראל שלימה או מחולקת, ומי ישלוט בחלקיה או בכולה. שנה זו היתה חזרה בזעיר-אנפין על רוב הנסיונות שכבר נערכו בעבר, ואלה נמשכו עד לאותו רגע שהקטר שדחף כל הזמן להמשך החיפושים, שר-החוץ פוין, ניווט את עצמו אל פינה ללא-מוצא.

78 קניגהם, קופסה 4, חיק 4, פרטיכל מפגישה בארמון הנציב.
79 שר-המושבות אל הנציב העליון 'חמצית תכנית הנסיגה', ומכרקים אחרים בין ה-23 וה-28 בנובמבר. קניגהם, קופסה 2, חיק 2.
80 ישיבת הקאבינט, 4 בדצמבר, 1947, PRO, Cab. 128/10, 93(47); השווה גם: PRO, Cab. 129/22, pp. 150-160.
81 משרד-החוץ אל נציגויות בכירות ערכיות שונות, 15.12.1947, PRO, FO 371/6179, E 11793.